Bezlesí v české krajině

Tureckou cestou jsme již prošli

VOJEN LOŽEK

Krásův článek o tureckém zalesňování barvitě líčí, jak se tisícileté turecké pustiny pod rukou lesníků mění nebývalým tempem na lesní krajinu, která přinese stín, osvěžení a hospodářský prospěch. Nicméně také poznamenává, že „nic není černobílé a zisky jednoho znamenají ztráty druhého. V případě tureckého zalesňování jde zejména o flóru a faunu nelesních ploch, kterým pomalu zvoní umíráček," a to je vážné memento i pro nás a naši krajinu, která sice leží od Turecka daleko, ale má za sebou obdobnou historii, jejíž následky dnes již pociťujeme v plné míře.

To, co se dnes děje v Turecku, se totiž dělo i u nás v době našich prapradědečků a pradědečků a dodnes pokračuje sice již v menší míře, zato však za podpory civilizačního znečistění, což Turky teprve asi čeká. V televizi běží oblíbený pořad Retro z druhé poloviny 20. století, a proto – co takhle si dát krajinné Retro z doby císaře pána i z první republiky a třeba i z mnohem mladších dob – v mém případě přímo z mých osobních zážitků během posledních sedmdesáti let.

Začněme ale těmi pradědečky. Ti žili v době prvních fotografických pohlednic i dokumentárních fotografií, které bývají zapadlé v různých rodinných archivech nebo se znovu dostávají na světlo boží v rámci různých jubilejí, třeba ke 120. výročí akce hrazení bystřin 1884–2004, kde v pěkně vybavené brožuře najdeme i snímek s titulkem „Úprava Zahořanského potoka – střední Čechy po povodni 1904". Ten mne doslova ohromil, jelikož to, co ukazuje, vypadá jako krajina někde z Bosny, ale ne ze staré známé Libřice – trampské Librajdy, kam jsem za války chodíval a později, již na Přírodovědecké fakultě, se účastnil zoologické exkurze vedené prof. Juliem Komárkem. To, co je na snímku, si sice nezadá s nejpustšími srázy planin Slovenského krasu, ale po delším studiu se vykuklí jako soutok Libřice a Zlatého potoka. Dnes celý prostor pokrývá les. Podobnou zkušenost přinese prohlídka různých dobových publikací nebo pohlednic.

Vraťme se však ke Krásovu mementu, jehož vážnost potvrzují třeba tři opravdu křiklavé příklady z nejbližšího pražského okolí: Lochkovský profil, Dalejský profil a Barrandovské stráně jsou jedinečná geologická defilé vyhlášená dnes v nejvyšší ochranářské kategorii jako národní přírodní památky, ale mohly by to být i národní rezervace, neboť i jejich xerothermní květena a zvířena je v našem prostředí jedinečná. Zatímco v Barrandově době to byly názorné skalní odkryvy v silurských a devonských souvrstvích s bohatou fosilní faunou, dnes je ze značné části pokrývají výsadby akátů, většinou polozakrslých a netvárných, jsou zarostlé nitrofilní buření, popřípadě prorostlé spletí plaménku. Toto rostliny na velkých plochách nejen zničily původní cennou květenu a zvířenu, ale zakrývají i hlavní předmět ochrany – geologické profily. Je to smutný výsledek budování zeleného pásu kolem Prahy, jedné ze zalesňovacích akcí, které se v průběhu 19. století snažily nějak využít, ne-li zkrášlit opuštěné pastviny. Stejně truchlivé bylo i zalesnění Řípu zahájené r. 1847, které mělo tuto památnou horu navrátit do víceméně přírodního stavu, v jakém naň vystoupil praotec Čech – aspoň podle představ tehdejších vlastenců. Nutno podotknout, že uvedené akce byly namnoze prováděny i z idealistických pohnutek, nesledovaly totiž jen ekonomický prospěch, ale i zkrášlení krajiny.

V menší míře tato činnost pokračovala i v nedávné době a někde i dále probíhá. Příkladem je dnešní rezervace Tiché údolí (údolí Únětického potoka) na severozápadním okraji Prahy, kde pod skalním hřebenem Kozích hřbetů se ještě po druhé světové válce táhl pás zčásti ostepněných luk posetých malebnými buližníkovými balvany – romantické zákoutí v dolní části Pramenného dolu. Bohužel nedlouho před vyhlášením ochrany bylo zalesněno podivnou směsí borovic, modřínů a dalších dřevin, které vytvořily jakýsi polozakrslý porost lákající k odložení neskladných odpadků. Tak byl zprzněn kus krajiny vysoké estetické hodnoty, který kdysi poskytl inspiraci i ke Kosárkovu obrazu Selská svatba.

Nemá cenu uvádět další a další příklady, kterých bychom se nedopočítali. Snad jen to, že před nedávnem jsme na Sedlčansku hledali za účelem vyhlášení ochrany nějaký typický pahorek porostlý suchomilnou vegetací charakteristickou pro výchozy granitoidů v převážně otevřené zemědělské krajině, jaký kdysi tak roztomile popsal nestor české botaniky prof. Josef Velenovský v „obrázku" na-

←← **Hrad Trosky. Nahoře fotografie z roku 1898, dole z roku 1998. Převzato z knihy Letem českým světem 1898/1998, © Jaroslav Bárta, Studio JB, 1999.**

RNDr. Vojen Ložek, DrSc., (*1925) vystudoval geologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. V Geologickém ústavu AV ČR, v. v. i., se zabývá geologií kvartéru. Věnuje se též malakozoologii a přednáší na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Z jeho knižních publikací připomeňme alespoň: Příroda ve čtvrtohorách (Academia, 1973), Zrcadlo minulosti (Dokořán, 2007).

Roztocké Tiché údolí u Prahy, uprostřed Holý vrch, vpravo Kozí hřbety. Pohled z přibližně stejného místa jako Kosárkova Osamělá krajina, jejíž reliéf si však malíř asi trochu přizpůsobil. Snímek © Stanislav Vaněk.

Adolf Kosárek, Osamělá krajina (Selská svatba), 1858, olej, plátno, 76,5×142 cm. Uprostřed je Holý vrch, vpravo Kozí hřbety. Snímek © Národní galerie v Praze.

Praha, Šárecké údolí. Vlevo fotografie z roku 1898, vpravo z roku 1998. Převzato z knihy Letem českým světem 1898/1998, © Jaroslav Bárta, Studio JB, 1999. Fotografové Jaroslav Bárta, Zdeněk Helfert, Daniela Horníčková a Ivan Lutterer si vzali za předlohu knihu J. R. Vilímka z roku 1898, putovali po zemích Koruny české o sto let později a snažili se pořídit snímky z týchž míst a touž optikou jako Vilímkovi fotografové (viz též Vesmír 78, 524, 1999/9).

zvaném „Na pahorku u Mnichovic v květnu“, kde v duchu doby (1920) o této formaci říká „ Je to vlastně jakási step prahorní [čímž myslí na žulovém podkladě], charakteristická to formace žulových krajin jižních Čech.“ Dnes už by v okolí Mnichovic či sousedního Ondřejova nic podobného nenašel a ani v jižních Čechách by to neměl jednoduché. Na Sedlčansku je ovšem takových pahorků plno, jenže na jednom je pár boroviček, na dalším akáty, jinde dokonce i nedomrlé smrčky, a když jsme konečně jeden neosázený našli, byla na něm hromada kompostu a odpadků. Podobně dopadl i diabasový hřbítek v Radouši u Hostomic pod Brdy. Konečně i slavný viklan Husova kazatelna se dnes skrývá v borovém lesíku.

Na rozdíl od Turecka, kde zřejmě jde o velkoryse organizovanou státní akci, však většina popsaných výsadeb nebyla prováděna státními lesy nebo velkými panstvími, nýbrž spíše různými místními iniciativami, jejichž cílem bylo přírodu především vylepšit a hlavně zkrášlit. Jde o podobný druh adorace lidského díla napravujícího primitivní přírodu jako tvrdé neúčelné regulace i nejmenších potůčků nebo vysazování pokud možno exotických dřevin do volné přírody, kterými kdysi „mičurinci“ hrubě poškodili cennou stepní rezervaci Kopeč. Druhotné dopady přehnojování na bezlesé prostory v zemědělské krajině, které třeba suchou mez s hlaváčem žlutavým a máčkou změnily na džungli kopřiv a černobýlu, jako se to stalo na okraji Ondřejova, jen toto dílo zkázy dovrší. Dnes skloňujeme ve všech pádech do omrzení úhyn horských smrčin, ale to, co zpestřovalo volnou krajinu a dnes beznadějně mizí, nejsme jaksi již schopni vnímat.

Roztocké Tiché údolí u Prahy, dnes zalesněný Holý vrch v pohledu z Kozích hřbetů. Snímek © Stanislav Vaněk.